

Gyimóthy Gábor (Zollikerberg/Ch):
1944 karácsonya
(Megtoldott változat)

Gyerekkoromban – nagyon kis-gyerekkoromban – gyönyörű karácsonyaink voltak. A karácsonyfa olyan magas volt, hogy az utolsó szaloncukrokat széken állva, nagyapám lovaglópalcájával próbáltuk elérni, de nem mindig sikerült. Ehhez persze, az akkor már kétszáz éves családi házunk magas szobái is kellettek.

Aztán jött a háború.

Emlékszem, Anyu másfél araszos karácsonyfát küldött Apunak az orosz frontra, csomagban. Nem tudom, megérkezett-e a fa, hiszen akkor ott nem a karácsonyfa lehetett a legfontosabb utánpótlási cikk. De most hirtelen – ahogy ezt írom – úgy rémlik, mintha láttam volna egy fényképet, amelyen Apu volt a kis fával. Talán csak beképzelem magamnak és ilyen kép nem létezett soha.

1944-ben aztán már nem kellett a frontig menni, hogy érezhetővé váljon a háború. A németek megszállták Magyarországot. Házunknak üresenálló, kicsit leromlott részébe német tiszteket szállásoltak be. A faluban rostokoló csapat – azt hiszem tüzérek – vadul gyakorlatoztak. Ágyúdörgéstől süketült a falu. A nappali szobánkkal szemben a dombot egy kis, fiatal fenyőerdő borította. Azt a németek egyszerűen kivágták és álcázható fedezéket csináltak belőle a lovaiknak. Sajnálunk az erdőcskét már csak azért is, mert a Mecseknek azon a részén ritka a fenyőerdő. Egy amerikai Lightning (P 38-as) vadászgép két bombát dobott a gyakorlatozó németekre és leadott egy gépágyú sorozatot. A bombatölcsérek nem egészen száz méterre voltak a szőlőnktől. A szőlőben megtaláltuk a 20 mm-es gépágyú lövedékek néhány hüvelyét.

A nyáron már bántatlanul vonultak az amerikai bombázók, majdnem a falu fölött Budapest felé. Több, mint húsz gép volt egy-egy kötelékben. Csillogtak a kék égen és még csak páracsík sem volt mögöttük, olyan alacsonyan repültek, vagy mert olyan meleg volt az idő. A rádióban furcsa dolgokat mondtak be németül, amik nyilván a német csapatoknak szánt figyelmeztetések voltak: Achtung! Achtung! Lichtspiele. Krokodil groß... és hasonlók. És mert a bombázók Olaszország felől jöttek, az útvonal magyar nyelvű bejelentésében mindig ezt hallhattuk: ...Baja, Bácska, Pécs..., vagy: ...Baja, Bácska, Bánát...

1944-ben, ha jól tudom, Apu a Gammánál dolgozott Budapesten, ahol optikai műszereket terveztek és gyártottak – háború lévén –, nyilván főleg harcászati célokra. A gyár ezért német igazgatóság, fennhatóság, de legalábbis német ellenőrzés alatt állhatott.

A legújabb műszerek prototípusait, a közeledő oroszok elől Németországba akarták átmenteni, ami akkor közel volt, hiszen Ausztria is Németországnak számított. Apu is az átmentők csoportjához tartozott és mennie kellett. Nem is tudom, a dolog talán katonai parancsnak volt tekinthető.

November elején Apu hazajött a falunkba Püspöknádasdra. Én még vele maradtam néhány napig, de a család többi tagja már Pécsre ment a dédszüleim lakásába. Kisebbik öcsém november közepén született Pécsen. Nádasdon már hallatszott az ágyúdörgés Jugoszlávia felől.

Nyolc és fél éves voltam akkor. Apu a családot nem vihette magával, de egyedül sem akart menni. A háború vége nagyon közelinek tűnt, az utána következő időszak pedig félelmetesen bizonytalanak. Így aztán Apu úgy döntött, hogy engem magával visz. Mielőtt elindultunk volna, még Pécsre mentünk néhány napra. A kórházba nem volt szabad bemennem, de frissen született öcsikémet kihozta egy ápolónővér megmutatni. Pécsnek akkor még volt repülőtere, amelyen rengeteg Messerschmitt 109-es vadászgép állomásozott. A város harsogott a gyakorlatozó gépektől. A repülőtér olyan darázsfészekhez hasonlított, amely körül hemzsegnek a darazsak. A gépeknek – valószínűleg – fiatal pilótái nyilván főleg a föl-leszállást gyakorolták.

A műszer-mentés valahonnan az osztrák határ közeléből indult volna és ott lehetett a találkozáspont, ahova viszont a saját autónkon mentünk. Arról az autóról érdemes néhány szót ejteni. Ha igaz, osztrák gyártmány volt és Adler névre „hallgatott”. Ennyi amire emlékezem, de mert az autók – már akkor – nem nagyon érdekeltek, lehet hogy ilyen típus nem is volt, de ha mégis, talán nem osztrák. Világos, országúti por színe volt szegénynek és olyan roncs volt, hogy mindenki megcsodálta, ha saját erejéből elindult. Valamikor, talán már ez is 1944-ben történhetett, Keszthelyen tartózkodtunk. Ottéló nagybácsim elkérte a kocsit, hogy Dédanyámat hozza Keszthelyre valahonnan. Hajnalban indult és nagy ködben, Balatonkeresztúrnál szétrombolta a leeresztett vassorompót. Állítólag csak nyolcvannal ment, amit utána senki nem hitt el, mert az első sorompó három darabban repült szét. Igaz, hogy a második csak középen tört el, de a kocsi akkor már le volt „skalpolva”. Nem tudni, hogy nagybácsim hogy’ úszta meg koponyaalapi töréssel, mert a kocsi fedele tényleg teljesen leborotválódott. Milyen szerencsével húzhatta le a fejét, hogy az nem követte az autó fedelét? A kocsit valahogy sikerült járóképessé tenni, de a külseje úgy maradt, ahogy azt nagybácsim „átalakította”. Szélvédő üvege nem volt, tehát olyan sapkával és szemüveggel kellett vezetni, mint egy motorkerékpárt. Azonban jobbról, balról kiállt egy-egy arasznyi sín bizonyítékként, hogy ott egykor létezett szélvédő üveg is. A kocsi eleje a motorházatetővel pedig tíz fokos szögben tért el az egyenes vonaltól, azaz a kocsi főtengelyétől. Apróbb részletekre már nem emlékszem. De a roncsállapot ellenére, amikor megérkeztünk Szentpéterfára, az autót lefoglalták a katonaság számára. Gyanítom, hogy nem a magyar, hanem a német katonáknak. Odafele gyakran láttunk az út mellett leszállt harci repülőgépeket. Az akkori gépek nem voltak túl finnyásak a leszálló terepet illetően. Egy rövidfűvű rét is megfelelt nekik. De nagyon furcsálottam ezeket a gépeket. Amilyen „előkelő” formájuk volt a levegőben, olyan bumfordinak tűntek kieresztett kerekeiken, meglehetősen ferde „testtartásban”. Akárcsak egy sirály, amely a levegőben álomszerűen szép és fenséges mozgású, ha a földre szállva látjuk, alig ismerünk rá. Amikor, talán fél évszázaddal később megismertem Christian Morgenstern mondását (ha ő mondta egyáltalán), mely szerint minden földreszállt sirály olyan, mintha a neve Emma lenne, azok a repülőgépek jutottak eszembe.

Mint gyereket, nem nagyon érdekelt az egész műszer-átmentő ügy, csak azt tudom, hogy a dolog nem mehetett simán, mert hol itt rostokoltunk az osztrák határ közelében, hol ott. Mintha vártak volna még valamire. Csodára? Hitler új csoda-fegyvereire? Inkább azt hiszem, hogy némelyik műszer röviddel a befejezés előtt állt, vagy talán a háborúvégi zűrzavarban, egyszerűen nem tudták hova vinni a szállítmányt.

Egy darabig Szentpéterfán voltunk. Egyik reggel néhány centiméternyi hóra ébredtünk. A házak mögötti sík földeken valami szokatlanul csillogott a havon. Sztaniol szálak heverték szanaszerte. Amit mi még annak nevezünk, az már régen nem sztaniol, hanem alumínium. Ezek a szálak, vagy csíkok pontosan olyanok voltak, mint az a lametta, amivel karácsonyfát szoktak díszíteni (ami viszont manapság már műanyagból van). Néhol féltégla méretű csomagokat is találtunk belőlük, mert ledobásukkor nem bomlott föl a köteg. Nem tudtuk, hogy az mi lehet és miért dobálták le? Minket, gyerekeket figyelmeztettek, hogy ne nyúljunk hozzá, mert talán meg van mérgezve. Mi meg gyűjtöttük a szebb szálakat...

Csak a háború után tudtam meg, hogy azt a RaDaR (Radio Detection and Ranging) zavarására használták. A repülőgépeket akkor már éjszaka is és felhők fölött is föl lehetett fedezni a radar segítségével, de ha a bombázó kötelék előtt végig repült egy gép a tervezett útvonalon és leszórta ezeket a fém szálakat, a lassan a földre szállingózó lamettákról ugyanúgy verődtek vissza a radarsugarak, mint a lamettákat követő bombázókról. Tehát a légelhárító tüzéség nem tudhatta, mi a lametta és mi a repülőgép.

Egyik nap átmentünk Jákra és megcsodáltuk az ottani híres templomot. Akkor még nem tudtam, hogy azért olyan híres, mert az ország legépebben maradt, román stílusban épült temploma. Emellett ősi és gyönyörű. Szeretném még egyszer látni most, amikor ezt már értékelni tudom.

Mégis talán a legélénkebb emlékem Szentpéterfáról a frissen vágott, fenyő tűzifa illata és az, amit elégetésekor áraszt. Ilyesmiben otthon nem volt részem, mert a mi vidékünkön – mint ahogy

már említettem – élő fenyőfából is alig volt néhány, tehát senki nem gondolt komolyan arra, hogy abból tüzelőt csináljon.

Ezután Cseprege kerültünk, majd Szentgotthárdra, ahonnan 1945 márciusában végre elindultunk és átléptük az osztrák határt. De az már nem ehhez a történethez tartozik.

Érdekes, hogy hosszú időre visszatekintve mi az, amit az ember megjegyez és mi az, amit elfelejt. Amit elfelejt, az gyakorlatilag minden és arról nem tudok írni, mert hiszen azt elfelejtettem. Szengothádról például egy ízemlék él bennem máig is. Az ottani piacon vettünk néhány almát. Az egyiket mindjárt meg is ettem. Nyeszlett, sárga alma volt kisebb, mint egy átlagos mandarin, de ha rá gondolok, a számban érzem az ízét...

Amit azonban nehéz elfelejteni az a bombázás. Riadó volt és nekem a többiekkel együtt a pincében kellett volna lennem. Én azonban már akkor annyira szenvedtem a bezártsági érzéstől, hogy kint ácsorogtam a pincelejárát előtt. Hallottam a gépzúgást, de a bombák alattomosan jöttek, legalábbis én nem hallottam a sistergésüket. A robbanásokat aztán igen! Hátraugrottam a pincelejárát felé, éppen idejében. A pince fölött épület volt és a tetején, pontosan a pincelejárát fölött valami padlásablak lehetett vastag, recézett tejüveggel. Az az üveg pontosan kettéhasíthatta volna a fejemet, ha néhány század másodperccel később ugrom. Légnyomást nem éreztem, azt úgy látszik elfogták a környező házak (amit nem tettek meg a padlásablak magasságában). Hogy az üveg miért kifelé repült és nem befelé, azt nem tudom. Nem sok bomba esett, talán tíz-tizenöt, de azok nagyon közel... Valószínűleg sérült gép hajigálhatta le a bombákat. Szó sem volt (akkor) Szentgotthárd szándékos megbombázásáról. Talán nem is volt a városban olyasmi, amit érdemes lett volna bombázni, de – és ez a dologban a mély filozófia – ha egy ilyen bomba találja el az embert az éppúgy halálos, mintha szándékos bomba találta volna el...

A karácsony Csepregen ért bennünket.

Egy kis szobában voltunk elszállásolva ami, ha jól emlékszem nem volt fűthető, és csak egy ágy volt benne, egy asztal meg egy szék. Apu szerzett valahonnan egy fenyőfát, amely talán egy méter magas lehetett, és hozzá valami talapzatot is, mert a fa ott állt az asztalon, „erdősült” meztelenen.

Tanakodtunk, illetve Apu tanakodott és olyankor nem sokat beszélt. Előkerültek az ajándékok: egy nyeszlett kis füzet és egy doboz színes ceruza. Nagyon szerettem rajzolni, de hát mit rajzoltam? Bombázó repülőgépeket, lövöldöző ágyúkat, tankokat, csatahajókat. A háborúnak talán ez a legborzalmasabb következménye: nem az emberek és épületek elpusztítása, hanem a gyerekek fanatizálása!

Ma fölforr a vérem, ha háborús játékokat látok, és csak ma tudom, mit érezhetett Apu, amikor néha szinte könyörgött, hogy rajzoljak valami mást is. Akkor el sem tudtam képzelni, mi mást rajzolhattam volna ...?

A dobozban hat ceruza volt. Noha újak voltak, nem lehettek nyolc centiméternél hosszabbak. A keresztmetszetük kerek volt, nem hatszögletes. Találtunk egy gyertya csonkot. Szép vastag, fehér gyertya lehetett újkorában. És volt egy kanalunk.

Apu elővette a bicskáját. Így komoly dolgok szoktak kezdődni. Kis, vékony, ezüstszerű bicska volt és CINZANO volt ráírva. Mindössze nagy és kis pengéje volt (nem úgy, mint ma némelyik svájci bicskának, amely egy egész szerszámosláda tartalmát képes helyettesíteni). Kézbevette az egyik ceruzát és egy gombostűvel a ceruza hátsó végéből, öt-hat miliméter hosszon, kikaparta a belet és azt gondosan a kanálba gyűjtötte. Ezután egy gyufaszáלבól levágott egy, a ceruzában keletkezett üreg hosszúságának megfelelő darabot és azt a keresztmetszet átlója mentén, hosszában kettéhasította. A két darabka közé cérnát csíptetett és ezt a hármast – egy kis méretre-faragás után – belenyomta a ceruza fenekén kialakult lukba. A ceruza így a cérnánál fogva, hegyével lefelé lógathatóvá vált. Apu ezután kitépett egy lapot az elismert módon nyeszlett, de mégiscsak szűzies, ajándék füzetemből, és a ceruza köré tekerte. (Sajnáltam a füzetlapot: hány bombázó és vadászgép fért volna rá!)

Így, a ceruza fölött folytatódó papír-csővecske körülvette a cernát, és talán mondanom sem kell, hogy Apu a csővecske felső végét tölcésesre alakította. Ezután kezdődött a kanállal való foglalatosság. Apu a ceruzabél törmelékét a kanálban, a bicska pengéjével porrá nyomkodta és a porra gyertyacsonkról lefaragott forgácsokat rakott.

Meggyújtottuk a gyertyacsonk megmaradt végét, és a láng fölé tartottuk a kanalat. Csodák csodája: a ceruzabél oldódott a parafinban (vagy csak eloszlott a por alakú festék) és szépen megfestette az olvadékot. A papírtölcésérbe való betöltés aztán már ment, mint a karikacsapás.

Amikor kicsomagoltuk a már kihűlt gyertyácskát, meglepődtünk azon, hogy hidegen mennyivel élénkebb volt a szín, mint még a kanálban lötyögő folyadékban.

Később az egy ceruzából kikapart színnel több kis gyertyát is megfestettünk úgy, hogy a tömeggyártásnak csupán a nyersanyag, azaz a gyertyacsonk szabott határt, ami persze egyúttal az energiaforrást is jelentette. Szerencsénkre a kis, vékony gyertyák nem igényeltek sok anyagot.

Mire emlékszem még?

Nem tudom, hány gyertyát sikerült végülis gyártanunk, de valahol ott jártunk „a fa nem maradt üresen” és „a fa tele lett gyertyával” között. Sajnos már a gyertyák fölerősítési módjára sem emlékszem, pedig az nem sokkal egyszerűbb dolog, mint maga a gyertya-gyártás.

Nem mindegyik ceruzám bele színezett jól (szerencsére nem egy rosszul színezővel kezdtük, mert akkor talán nem próbálkoztunk volna tovább), de már arra sem emlékszem, melyek voltak a sikeres színek. Viszont arra emlékszem, hogy a gyertyácskák nem égtek valami csodásan, de hát a cernát nem gyertya kanócnak szánták.

Gyönyörködtünk a munkánk gyümölcsében, amely munkára persze nem csak az egész karácsony este ment rá, hanem a fél éjszaka is. Igaz, későn kezdtük. És úgysem volt kényelmes egy ágyban aludni, habár akkor nem fáztunk annyira. A kis gyertyák pótolták színességükkel a hiányzó karácsonyfa díszeket is. Azt hiszem, egy percig sem merengtünk régi, sokkal szebb karácsonyok emlékéen, hiszen arra nem is jutott volna idő.

Nem mondom, hogy ez volt a legboldogabb karácsonyom, mert nem lenne igaz, viszont állítom, hogy negyvennégy karácsonyán kaptam életem legfontosabb és legértékesebb ajándékát: láttam és megtanultam, hogy csak akarni kell, gondolkozni és aztán dolgozni, és akkor szinte minden nélkül, mindent lehet!

Ez természetesen csak később tudatosult bennem, és nem nyolc és fél éves fejjel, de hangsúlyozom, nem az tudatosult, hogy kétségbeesett erőfeszítések árán, halvány emlékeztetőjét állítottuk elő a korábbi, pazar karácsonyoknak – mert ezt így is lehetne látni –, hanem az, hogy a látszólagos lehetőségeinken messze túltettük magunkat!

A karácsonyt nem ilyesmire találták ki, és nem kívánok senkinek hasonló karácsonyt, de mindenkinek kívánok hasonlóan tanulságos élményt, lehetőleg valamikor ifjú korban.

Megjegyzés: Antoine de Saint-Exupéry, A kis herceg szerzője, egy olyan P 38-as vadászgépben lelte halálát, mint amilyen Nádasd fölött garázdálkodott. Ő, mint felderítő dolgozott az amerikaiaknak a háború végén. A gépe fegyvertelen volt és a németek Marseille közelében lelőtték. A Földközi tengerbe zuhant, de megtalálták a gépét néhány évvel ezelőtt. És láttam egy filmet, amelyben elmesélték a gép megtalálásának történetét (sokáig egészen máshol keresték a gépet), sőt azt is, hogy a német pilóta, aki lelőtte – amikor megtudta, hogy kit lőtt le – elzarándokolt a partrészre, amelynek a közelében rábukkantak a gépre. Azt hiszem, egy kis emlékmű is áll ott.

Zollikerberg, 2002. II. 10. (Betoldások: 2017. VIII. 27.)